

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Aydın

www.aydinyol.az

17 sentyabr 2016-cı il № 32 (91) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 30 qəpik

Nuru Paşadan
yadigar qalan
məğlubedilməzlik
rəmzi

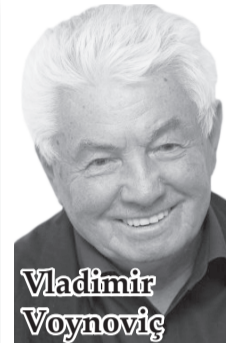
» səhifə 11

Paralel
dünyalardakı
şifrələr

Leyla
Əliyeva

» səhifə 7

Məşhur yazıçı
rusların "vərdiş
genləri"ndən
danışdı

Vladimir
Voynoviç

» səhifə 16

"Ağır durumda olan Çəmənzəminliyə cəmi 3 dollar maddi yardım təklif etdilər"

Üç məzarsız qardaş

» səhifə 10

ANONS

Los-Ancelesdə
Qarabağa həsr
olunan sənədli filmin
premyerası keçirilib

» səhifə 3

Orfoqrafiya lüğətindən
çıxarılan sözlərin
təsnifatının davamı

» səhifə 4

Poqosun oğlu Roma,
ASALA-nın üzvüdülmü?

» səhifə 5

Dağılan tifaq

» səhifə 5

Doğma dillərin
uzaq gizlinləri

» səhifə 6

Günəl İmranın
iki hekayəsi

» səhifə 12

İnsan elektrikdən ilk dəfə
nə vaxt istifadə edib?

» səhifə 14

"Qış küləyi" 2017-ci ilin
martında gələcək

» səhifə 16

Bricit Cons haqqında
4-cü kitab oktyabrda
işıq üzü görəcək

» səhifə 16

Roulinqin daha 3 kitabı
çapdan çıxdı

» səhifə 16

"Ən yeni ədəbiyyat"
antologiyasına daxil ediləcək
imzalar müəyyənləşib

» səhifə 6

Ekranada komissar mifi

» səhifə 13

Azərbaycan əsilli görkəmli türk yazıçısı, siyasətçi və dövlət xadimi Səməd Ağaoğlu (1909-1982) çağdaş Türkiyədə memuar ədəbiyyatının aparıcı nümayəndələrindən biri kimi tanınır. Onun oxuculara təqdim olunan "Atamın dostları" kitabında atası, XX əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanın və Türkiyənin fikir həyatında müstəsna xidmətləri olmuş Əhməd Ağaoğlu (1869-1939) ilə türkçülük hərəkatında, sənət və siyasət aləmində, yeni Türkiyənin qurulması uğrunda mübarizədə çiyin-çiyinə addımlayan bir sıra şəxsiyyətlərin portretləri yaradılıb. Müəllifin əsasən ad çəkmədən son dərəcə səciyyəvi cizgilərlə rəsm etdiyi bu portretlər həmin şəxslərin, eləcə də Əhməd Ağaoğlunun həyatının, mübarizə və ideallarının bir sıra xüsusiyyət və keyfiyyətlərini aşkara çıxarır.

Səməd AĞAOĞLU

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Atam digər böyük bacım Təzər məktubunda isə belə yazırdı:

"Məni Mərrix ulduzunda axtarırmışsan. Ah, qızım, mən də o parlaq ulduzu həbsxananın ən yüksək balkonundan hər gecə seyr edirəm və sizi gözlərim önünə gətirməyə çalışıram. Kim bilir, o ulduz neçə dəfə bizim baxışlarımızı və baxışlarımızla birlikdə qəlblərimizi, hissələrimizi, arzularımızı birləşdirib. Və kim bilir, zülm və ədavətin bizim kimi neçə min qurbanı o ulduzdan ümid və təsəlli umub".

Maltada əsirlərin başına açılan iztirablı bir oyun vardı: Vətəndən gələn məktubları ünvan sahiblərinə çox gec çatdırır, ya da yerli-dibli vermir, cırıb atırdılar. Bu səbəbdən də aylarla bir-birimizdən xəbər tutma bilmirdik, müxtəlif ehtimalların və bitib-tükənmək bilməyən əndişələrin içərisində batıb qalırdıq. Atam əsirlərə rəva görülən zülmərlər arasında ən çox bu məktub məsələsindən mütləq əvvəl olurdur.

"Yenə iki həftədir ki, sizdən heç bir məktub almadım. Aydın məsələdir, yazırsınız, amma mən ala bilmirəm. Yəqin, adicə məktublaşmanı da bizə çox görürlər. Zərər yox! Haqsızlıq üstündən edilən haqsızlıqlar haqqa daha tez çatmağa yardımçı olur. Əlbəttə, bir gün gələr, zalımlar belə zülmələrindən usanarlar".

Həftələrlə davam edən naməlumluğun, xəbərsizliyin gətirdiyi dərin melanxoliya birdən-birə əlinə yetişən kiçik bir məktub sayəsində öz yerini hüduzsuz sevincə verirdi. O zaman atamın qələmindən təvəkkül, daha da səbirlə olmağa çağıran belə sətirlər çıxırdı: "Gözlərimin nuru, qızlarım və oğullarım!

Şiddətlə, ruhumun bütün atəşi ilə intizarını çəkdiyim məktublarınızı aldım. Çoxdan bəri tamaşasından məhrum olduğum o sevimli yazılarınızı təkrar-təkrar oxudum. Sevindim, məmnun oldum, təsəlli tapdım. Son bir ay yarımı böyük, çox böyük bir iztirab içərisində keçirdiyimdən sevincim, şadlığım da eyni dərəcədə böyük oldu. Zətin gözlə qışqığımı məni məhzun görərək daim təsəlli verir, qızlarımın və oğullarımın həmişə atalarını düşündüklərini, məktub yazdıqlarını söyləyirdi.

Lakin buna heç cür inana bilmirdim. Nəhayət, məktublarınızın gəlib çıxdığını eşidincə və sevincimi görünə qışqığa elə qəhqəhələr çəkdi, əvvəlki şübhələrimə o qədər güldü ki, özüm də pərt oldum. İndi o qışqığının salamlarını sizə çatdırıram. Qışqığa sizə bunları deyir:

Səbirlə və dözümlü olun. Unutmayın ki, ötüb keçən 1919-cu il atanız və məmləkətiniz üçün ən fəlakətli il oldu. Mənim kimi siz də dua edin ki, yeni gələn 1920-ci il daha xoş və məsud ilə çevrilsin. Amma tək dua ilə kifayətlənməyin. Eyni zamanda çoxluca çalışın. Çünki yalnız səy, zəhmət yolu ilə bu fəlakətlərin nəticələrini aradan qaldırmağa bəzi imkanlar var. Baxın, mən burada atanızı əyləndirmək üçün nə qədər çalışıram. Siz də mənə oxşamağa səy edin. Xüsusilə də özünüzi həyatın müxtəlif gərmişləri qarşısında səbir və dözümlü göstərməyə çalışın. İnsanlar xoş səsim, gözəl rəngim olduğuna görə mənə satın aldılar, əsir etdilər. Vətənimdən, ailəmdən, azadlığımızdan ayrıldılar. Lakin bunlar mənə ruhdan salmadı. Həyatımı yenə mümkün qədər düzənli etməyə, nizama salmağa, yaxşılaşdırmağa çalışdım və sonda buna müvəffəq oldum. Siz də elə edin. Atanızın yeganə xahişi hər zaman ananızı, qardaş-bacılarınızı, müəllimlərinizi, dostlarınızı məmnun etmək vəzifəsinin öhdəsindən gəlməyinizdən, əxlaqınızın hər zaman mətin və yerində olmasından ibarətdir.

Qışqığının sizə söylədikləri bunlardır. İndi nə cavab verəcəksiniz?"

Atamın məktubunda haqqında bəhs olunan qışqığa bir kanarya-tutuquşu idi. Onu aldığını əvvəlki məktublarından birində xəbər vermişdi:

"Sizə bir xəbər verim: Atanız bir kanarya alıb. Gültəkin qəndər (o zaman hələ yalnız iki yaşında olan kiçik bacım - müəllifin qeydi) oynaq və şeytandır. Gündüzlər qəfəsini pəncərəmin önünə qoyuram, axşamlar otağa gətirirəm. Bir görəydiniz, necə gözəl və şuxdur. İki barmağımın arasında tutduğum bir tikə qəndər görər-görməz çırpınır, özünü ora-bura vurur, qanadlarını sallayır və şəkəri istəyir. Yeyəndən sonra isə elə gözəl oxumağa başlayır ki...

Bəzən quşdan soruşuram: Bəs indi uşaqların nə iş görür?"

Gülür, əvvəl-əvvəl cavab vermək istəmir. Sonra "Əfəndim, sizin uşaqlarınız çox yaramazdırlar! - deyir. - Bilirsinizmi, Səmədin bağırıqları Şahzadəbəşinə qədər gedib çatır?"

Məktublarında daxilindəki böyük inam və imanı bizlərə əsilməyə çalışır, üfqləri qaranlıq, halı pərişan vətənin gələcəyindən həmişə arxayınlaqla, ümid və hərarətlə bəhs edirdi:

"Bura gəlib çıxan Avropa qəzetləri hər gün daha yaxşı və təsəlliverici xəbərlər gətirərək, bizə əsarətin iztirablarını unutturur.

Millətimizin hümməti ilə məmləkətimizin xilas olacağı ümidi qəlbimizə yeni sevinclər verir. Anadolunun əzm və səbatı artıq təsirini göstərməyə başladı. Mədəni adlandırılan millətlər zülm və istibdad önündə yuxulu vəziyyətdə qalarkən, işıq şərqdən gəlir. Çürümüş, həya və abırdan məhrum millətlərin ölü qəlblərinə bu dəfə türklər yeni ruh bəxş edəcəklər".

Digər bir məktubunda isə deyilirdi:

"Mən bu məktubu sizə yazarkən Süleyman Nazif, Əhməd Emin, Vəlid, Cəlal bəylərlə Esat və Mahmud paşalar bağçada gəzirlər. Vasif bəy ilə (Qara Vasif bəy) Rauf bəy¹ isə yanımda dururlar.

Belə olacağı kimi ağlına

Görünür, bu da əsarət həyatının xüsusiyyətlərindən biridir. Bəzən insanın üzərinə dərin bir hüzn, sonsuz bir kədər çökür. Səbəbini bilmədən qərribə hissələrin təsiri altına düşürsən. Gözlərini doğma yerlərə tərəf çevirərək, sevdiyin insanlarla mümkün qədər tez qovuşmaq eşqi ilə alışıb yanarsan. Bax həmin o zamanlarda insan həsrətini kağız üzərinə töküüb ürəyini boşaldır, daxilən rahatlanır. Allah xeyirli eləsin, bu gün məktub günüdür. Mən də sizi qarşımda görərək indi özümü sizinlə söhbətləşən kimi hiss edirəm".

Tezliklə Malta sürgünlülərinin geri dönəcəkləri xəbərini almağa başladım. Hətta atam özü də bir dəfə "Artıq azad olundum, gəlirəm"- deyərək teleqraf göndərdi. Lakin aradan günlər keçdi, bir xəbər çıxmadı. Nəhayət, yeni məktubunu aldım:

"Teleqramımın əvvəlcə sizi sevinclərlə müjdələyib hər gün gəmilərin qabağına çıxardığını biləndən sonra hər birinizin iztirabını, ağırlığını özüm də yaxşı başa düşdüyüm xəyal qırılığınə uğradığım üçün çox mütləq oldum və təəssüfləndim. Lakin nə edə bilərəm? Siz mənim yerimə olsaydıq belə qəti zəmanət alandan sonra dərhal xəbər çatdırmazdınız mı? Mən hələ də heyrət edirəm: necə olur ki, bizə belə əminliklə, qətiyyətlə söz verdikdən sonra hələ də burada saxlayırlar?"

Başqa bir məktubundan:

"Bu məktubu sizə yazarkən duyduğum hissələri sözlə necə anladım? Həm əsəbiləşirəm, həm də gülürəm. Əsəbiləşirəm, çünki azad edilməyimizlə bağlı göndərdiyim teleqramın üstündən bir ay keçdi. Amma hələ də buradayam. Gülürəm, çünki bu bir ay ərzində hər gün, hər saat buradan hərəkət etmək ehtimalı mövcuddur".

Bir axşam, təxminən saat ona yaxın səssiz küçəmizdə araba təkərlərinin taqıltısı eşidildi. Araba düz baxça qarımızın qabağında dayandı. Xidmətçimiz Həsənin "Bəyəfəndi! Bəyəfəndi!"- deyərək qışqırdığını eşiddik. Qaçaraq aşağı endik. Atamız gəlmişdi.

Səhərə qədər oturdum. Yanında, yaxud düz gözünün qabağında olduğumuz halda bəzən birimizi təlaşla axtarıb, "Haradadır? Haradadır?" - deyərək soruşuluydu. Ertəsi gün gətirdiyi hədiyyələri payladı. Bunlar ölçüləri ayağımıza çox böyük ayaqqabılar, bədənimizə çox böyük olan paltarlar idi:

"Mən elə bilirdim siz lap böyümüsünüz".

Duyduğu böyük həsrət onu belə yanlış düşüncəyə vadar etmişdi. Bir həftə sonra Anadoluya getdi.

¹ Əhməd Ağaoğlunun Malta sürgünündəki tale yoldaşları. Sonuncu iki şəxs - Mustafa Vasif Karakol (1880-1931) və Rauf Orbay (1881-1964) peşəkar hərbiçilər idi. Malta sürgünündən sonra hər ikisi Milli Mücadilə hərəkatında fəal iştirak etmişdi.

Davamı gələn sayımızda

Tərcümə edən:
Vilayət QULİYEV, professor

○ XIX əsrin sonlarında, hərədasə 1897-ci ildə hələ on yaş olmayan kiçik bir uşaq cəkdiyi əziyyətlərdən bezərək rus dilində "Şikayət" adlı şeir yazır. Bununla da həyatının proqramını hazırlayır. Bu uşaq böyüyəcək, gənc bir dövlətin iki ölkədə səfiri, olacaq, ictimai xadim, alim, yazıçı kimi məşhurlaşacaq. O balaca Yusif böyük Yusif Vəzir Çəmənzəminli olacaq. Amma hərədasə olmasına baxmayaraq, onunla əkilə qardaş kimi dünyaya gələn Zülmə ondan əl cəkəməycək. Çəmənzəminli repressiya illərində soyuq Sibirin şaxtasında dünyasını dəyişəndə də həmin Zülmə ona yoldaşlıq edəcəkdir. Dağ başında yazı, yayı yaşillığa bürünmüş doğma şəhəri Şuşa isə ondan çox uzaqlarda olacaq...
Repressiya qurbanlarından olan, ictimai xadim, diplomat, araşdırmaçı, folklorşünas, yazıçı Yusif Vəzir Çəmənzəminlinin acı həyatı haqqında nəvəsi Leyla Vəzirova və gəlini Fəridə Vəzirova danışıcaq:

- Sizcə, Çəmənzəminli bir ziyalı, bir şəxsiyyət kimi daha çox hansı tərəflərlə gizli qalıb, öyrənilməyib?

- Çəmənzəminlinin həyat və yaradıcılığı haqqında yazılan elmi işlərin əksəriyyəti ilə tanışam. Orada bir çox məsələlərə toxunulub. Amma onun etnoqrafik dünyagörüşü, folklorşünas kimi fəaliyyəti və ən əsası "Avesta", Zərdüştçülük ideologiyası haqqındakı çoxsaylı məqalələri hələ də öyrənilməyib. Babamın folklorə olan sevgisi çox böyük idi. Novruz bayramı, məişət mərasimləri və mövsümlərlə bağlı miflər onu çox maraqlandırır. Onun folklorşünaslıq dünyagörüşünə aid Bəhlül Abdulla bir monoqrafiya yazıb. Amma Zərdüşt ideologiyası, "Avesta" mətnlərinə aid apardığı araşdırmalar tədqiqatçılardan tamamilə kənar qalıb. Halbuki Yusif Vəzir "Avesta"nı çox gözəl bilirdi. Bu mövzuda heç vaxt toxunulmayan məsələlərə - "Avesta" miflərinə, bu dini inanclar sisteminə olan bəzi qəribə, hətta bizim üçün ikrah yarada biləcək məqamlara ilk dəfə o müraciət etmişdi.

- Həmçinin atəşpərəstlik dünyagörüşünün, Zərdüşt ideologiyasının toxunulduğu "Qızlar bulağı" kimi dəyərli əsər də bu gün nisbətən kölgədə qalıb...

- Nəvəliyi bir kənara qoyuram. Adı oxucu kimi düşünürəm ki, "Qızlar bulağı" elə bir əzəmətli, möhtəşəm romandı ki, onu dünya ədəbiyyatının bir çox nümunələri ilə eyni sıraya qoymaq olar. Bu əsər çoxoxobrazlı və çoxqatlı mənə yükünə malikdir. Onu anlamaq üçün dəfələrlə oxumaq lazımdır.

- Çəmənzəminlinin Cumhuriyyət rəhbərləri - M.Ə. Rəsulzadə, Xəlil bəy Xasməmmədov, N. Yusifbəyli ilə münasibətləri barəsində birmanalığı fikirlər səslənmir.

Üç məzarsız qardaş

Nəvəsi Leyla Vəzirova: "Ağır durumda olan Çəmənzəminliyə cəmi 3 dollar maddi yardım təklif etdilər"

Siz onun publisistikasını araşdırmısınız. Həmin publisistik məqalələrdə bu barədə nələr qeyd olunur?

- Sualınıza ən yaxşı cavabı onun "Müsavətçiyə cavab" adlı məqaləsi verə bilər. Bu məqalədə dediyiniz məsələlər öz əksini tapıb. Onları mətbuat üçün demək bəlkə də, yaxşı deyil. Amma bəli, AXC rəhbərlərindən incidiyi məqam olub və bu küskünlük həmin məqalədə öz əksini tapıb. Təsəvvür edin, yazır ki, böyük maddi sıxıntı içindəyəm, amma Rəsulzadə bu çətinliklərə rəğmən ona cəmi 3 dollar təklif edir. Dəfələrlə müraciət edir ki, ona aylıq məvacib kəsilsin.

Mən onun publisistikasını araşdırırdım. Babam elə insan deyildi ki, şəxsi münasibətlərini, problemlərini məqalələrində işıqlandırır.

Onun publisistikasında da cəmiyyətin ümumi problemlərinin azadlığı və xurafata qarşı münasibət öz əksini tapır. Hətta xurafata - üz cırmaq, sinə vurma kimi əməllərə qarşı yazdığı məqaləsindən sonra ona deyirlər ki, bir neçə gün evdən çıxma, çünki din adamları səni öldürə bilərlər.

- Çəmənzəminlinin qütbədə keçən həyatı daha acınacaqlı olub. Məsələn, Parisdə ölüm ayağında olan qardaşını yaşatmaq üçün fəhləlik də edib. Bir az bu barədə danışıcaq...

- O, bütün ömrü boyu əziyyət görüb. Hələ uşaq olanda cəkdiyi əziyyətlərdən təsirlənərək rus dilində "Şikayət" adlı şeir yazıb. Cumhuriyyət süqut edəndən sonra oranın İstanbuldakı səfirliyi də bağlanır. Bir müddət İstanbulda işləsə də, məcbur olub Parisə gedir. Amma yenə də zülm babamdan əl cəkəmir. Parisdə yaşayan qardaşı Miri vərəm xəstəsi idi.

Onun sağalması üçün çox əziyyət çəkir. O boyda vəzifədə çalışan adam yad bir şəhərdə birdən-birə fəhlə işləməyə məcbur olur. Mən indi də bu faktı deməkdən utanmıram: bu, əslində bir rəşadət idi, mərdlikdir-fəhlə işləyə-işləyə xəstə qardaşa baxmaq. Qardaşı Mirinin dözülməz ağrıları, xəstəliyi ona mənəvi sarsıntı yaşadırdı. Həyatın hər sınağından çıxırdı. Amma kiçik qardaşının dözülməz qışqırıqları qarşısında aciz qalmağı Yusif Vəziri tamamilə cökürdü. Bir çox adama maddi yardım göstərilməsi üçün müraciət etdi. Bircə, Ceyhun bəy Hacıbəyli Mirinin sağalması üçün maddi yardım göstərdi. Miri ilə Ceyhun bəy həm dost, həm də qohum olublar. Parisdə biri hüquq, o biri isə diplomatiya üzrə təhsil almışdı. Ceyhun bəy Miriyə çox yaxşılıqlar edib. Onu sanatoriyalara aparıb. Buna baxmayaraq, Miri cəmi 29 yaşında vəfat etdi. Heç Mirinin məzarı da yoxdu. Çünki Fransız qanunlarına uyğun olaraq, bunun üçün də vəsait lazım idi. O da olmayanda Mirini 5 illik müvəqqəti yerdə dəfn edirlər.

Təsəvvür edin ki, onlar ailədə üç qardaş olublar. Amma demək olar ki, heç birinin məzarı yoxdu. Özü sürgündə öldüyü üçün hərədasə dəfn olunduğu bilinmir, erkən yaşda olan qardaşlarının biri Parisdə, o biri isə Şuşada basdırıldı. Yəni, bizim üçün heç birinin məzarı yoxdu.

Qütbədəki həyatı bu cür acınacaqlı olub. Elə Kiyevdə oxuyanda da, səfir kimi çalışanda da maddi və mənəvi çətinliklərə rastlaşıb. Orada səfir olanda AXC hökumətinin baş naziri Nəsim bəy Yusifbəyliyə məktubla yazırdı ki, xahiş edirəm, mənə maaş təyin edin. Kirayə və yaşayış xərclərini hamısı öz üzərimdədir.

Bu yerdə Çəmənzəminlinin gəlini Fəridə xanım söhbətə qoşulur:

- İstanbulda olarkən oradakı idarəetmə sistemini, çox bəyənir, cumhuriyyət rəhbərlərinə təklif edir ki, orada bizim səfirliyimiz açılsın. Ondən sonra AXC hökuməti bu haqda qərar qəbul edir. Çəmənzəminli İstanbula böyük çətinliklə gedib çıxır. Bakıdan ora iki aya çatır. Çünki yol xərcləri və başqa problemlər var idi. Axırda məcbur olub, özünü tacir kimi qələmə verir. Birtəhər İstanbula yerləşə bilir.

İstanbulda səfir olanda Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti dağılır. Təbii ki, səfirlik də bağlanır. Çəmənzəminli oradakı tələbələrini toplayıb deyir ki, daha mənədən heç nə gözləməyin. Heç öz aqibatının necə olacağını bilmirdi. Ondən sonra Çəmənzəminlinin yaşayışı daha da çətinləşir. Üç il müxtəlif işlərlə məşğul olur. Kitabxanalarda çalışır.

- Çəmənzəminlinin həyatında maraqlı dövr 1927-ci ildən 1937-ci ilə qədər, yəni repressiyaya uğradığı ana qədərki mərhələdir. Leyla xanım, atanız Orxan Vəzirov həmin dönmə necə xatırlayırdı?

- Çəmənzəminli 1927-ci ildən sonra Bakıya qayıdır. O qədər çətinliklər, məhrumiyyətlər görmüşdü ki, evlənməyə razılıq verir. Artıq onun üçün şəxsi həyatın heç bir mənası qalmamışdı. Amma ailəsinin təkidlə Bilqeyis xanımla tanış olur və ondən sonra özü evlənməyə razılıq verir. 1928-ci ildə atam dünyaya gəlir. Evliliyin ilk illəri çox yaxşı keçir. Universitetdə, mətbuat orqanlarında çalışıb, ailəsini dolandırır. Çəmənzəminli repressiyaya məruz qalanda atamın 10 yaşı var idi. On yaş da az yaş deyil.

Atam hər dəfə o illərdən danışılanda uşaqlaşırı. Çünki atasını uşaq ikən itirmişdi, ata həsrəti ilə yaşamışdı. Atam 81 yaşında vəfat etdi. Atasını ilə birgə səhər yeməyinə necə oturmaqlarından, Yusif Vəzirin onlarla necə maraqlanmağından, ailəsini hər dəfə istirahətə apardığı şəhərlərdən danışırdı. Üzeyir bəylə bağ qonşusu idilər. Hər yay birgə istirahətlərindən söz açardı.

- Yusif Vəzirdən danışılda gərək ağır repressiya illərinə də toxunmaq. Repressiyaya uğrayandan sonra onun ailəsi nə kimi çətinliklərlə üzləşdi?

Fəridə Vəzirova:

- 1938-ci ildə Orxan dördüncü sinifdə oxuyurdu. Evə gələrkən qərribə bir mənzərə ilə rastlaşırdı. Görür ki, evdə hər şey dağıdılıb, aləm bir-birinə qarışıb. Anası Bilqeyis xanım isə bir küncdə oturub ağlayır. Artıq hər şey bitmişdi. O illərin "qara yeli" bu dəfə onların qarışın döymüşdü. Deməli, artıq onun da atasını həbs ediblər. Atamı soyuq Qorqi vilayətinə göndərdilər, ailəsi isə Bakıda həbsdə qalmalı oldu. Bir ana və 3 uşaq həddindən artıq rütubətli bir yerdə - soyuq tərəvəz saxlama bazasında yaşayırdılar. Belə şəraitdə onlar xəstələnir, bir sözlə ailə çıxılmaz duruma düşür. Amma Bilqeyis xanımın qardaşı Fərhad onlara sahib durub.

- Bu qədər məşəqqətli həyat sürən, buna baxmayaraq, sürgündə belə yazıb-yaradan bir yazıçıya Azərbaycan ziyalı elitasının, cəmiyyətinin bu günkü münasibəti sizi - yəni onun ailəsinə qanə edir?

- Son illər Çəmənzəminli çox xatırlanır. Bir neçə gündən sonra Mədəniyyət kanalında onun haqqında maraqlı veriliş olacaq. Haqqında xeyli yazılar yazılıb. Bizə də material üçün müraciət edənlər var.

Çəmənzəminli Kiyevdə Şevçenko adına Dövlət Universitetini 1915-ci ildə bitirib. Onun həmin universiteti bitirməyinin 100 illiyi münasibətilə Kiyevdə maraqlı konfrans keçirildi. Bizim ondən xəbərimiz belə yox idi. Ora dəvət alanda bildik və qardaşım Yusiflə getdik. Demək, Yusif Vəzir heç zaman unudulmur.

Müsahibə əsnasında söhbətlərə qulaq asa-asa otaqda sanki kimlərsə göz yaşı içində gülüşünü görürdük. Bu, 1938-ci il repressiya qurbanının uşaqlarının göz yaşları idi. Böyüyü Orxan idi ki, onun da cəmi 10 yaşı vardı. Onu da hiss edirdik ki, bizə hər şeyi bu "10 yaşlı ağsaqqal" danışırdı. Özü də qızı Leyla və həyat yoldaşı Fəridə xanımın gözüylə. Özünün isə ancaq sevincdən gülən gözlərini xəyalən göstərə bilirdi. Ona görə sevinirdi ki, ömrünün həsr etdiyi Çəmənzəminlilik mahiyyəti bu gün də unudulmur...

Gülən uşaq gözləri ilə bərabər, uzaqda bir ağlayan şəhər də var... Şuşa... Hələ ki, dağ başında yazı-yayı yaşillığa, payızı-qışı dumanə və qara bürünmüş bu şəhər göz yaşlarına sahib çıxa bilmir. Bu onun, o balaca Yusifin şəhəridir...

Elmin NURİ

1918-ci il may ayının 28-də, olduqca mürəkkəb bir dövrdə Milli Şura Tiflisdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yarandığını bütün dünyaya bəyan etdi. Həmin keşməkeşli günlərdə Azərbaycan ərazisinin xeyli hissəsi, o cümlədən Bakı şəhəri və ətraf rayonlar erməni-bolşevik qüvvələrinin işğalı altında idi. Daşnak-bolşevik qüvvələri 1918-ci il mart ayının son 3 gününü ərzində xalqımıza qarşı tarixdə misli görünməmiş soyqırımı törətdilər. Həmişə göz yaşları ilə xatırlanan o günlərdə Bakıda, Şamaxıda, Qubada və başqa bölgələrdə 30 mindən çox azərbaycanlı amansızcasına qətlə yetirdilər. Bolşevik donuna bürünmüş ermənilər necə olursa-olsun, Bakını əldə saxlamaq istəyirdilər. Amma Azərbaycanı, onun müstəqilliyini Bakısız təsəvvür etmək mümkün deyildi. Çünki Göycənin, Zəngəzurun, Qarabağın və başqa bölgələrin azadlığına doğru uzanan yollar Bakıdan - ölkənin paytaxtından keçirdi. Belə bir şəraitdə özünün də ağır durumda olduğuna baxmayaraq, Osmanlı dövləti Azərbaycanla 1918-ci il iyun ayında bağladığı «Dostluq və əməkdaşlıq» müqaviləsinə əsasən, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin etmək məqsədilə hərbi qüvvələrini Nuru Paşanın rəhbərliyi altında ölkəmizə göndərdi.

1918-ci ilin avqust-sentyabr aylarında Bakının daşnak-bolşevik qüvvələrindən azad edilməsi uğrunda gərgin döyüşlər başlanır. Göycəyadakı ilk döyüşdə daşnak-bolşevik qüvvələr məğlub olub geri çəkilir. Bakıya - ölkənin paytaxtına gedən yollardakı duman bir az seyrəlir. 1918-ci il sentyabr ayının 15-də Nuru Paşanın rəhbərlik etdiyi Qafqaz İslam Ordusu, Azərbaycan Milli Korpusu və çoxsaylı azərbaycanlı könüllü Bakıya daxil olaraq şəhəri erməni-bolşevik qüvvələrindən təmizləyir. Bakının azad edilməsi Azərbaycan tarixinin ən parlaq səhifələrindən biridir. Məşhur milyonçu və tanınmış xeyriyyəçi Zeynalabdin Tağıyev ordunun şərəfinə ziyafət verir.

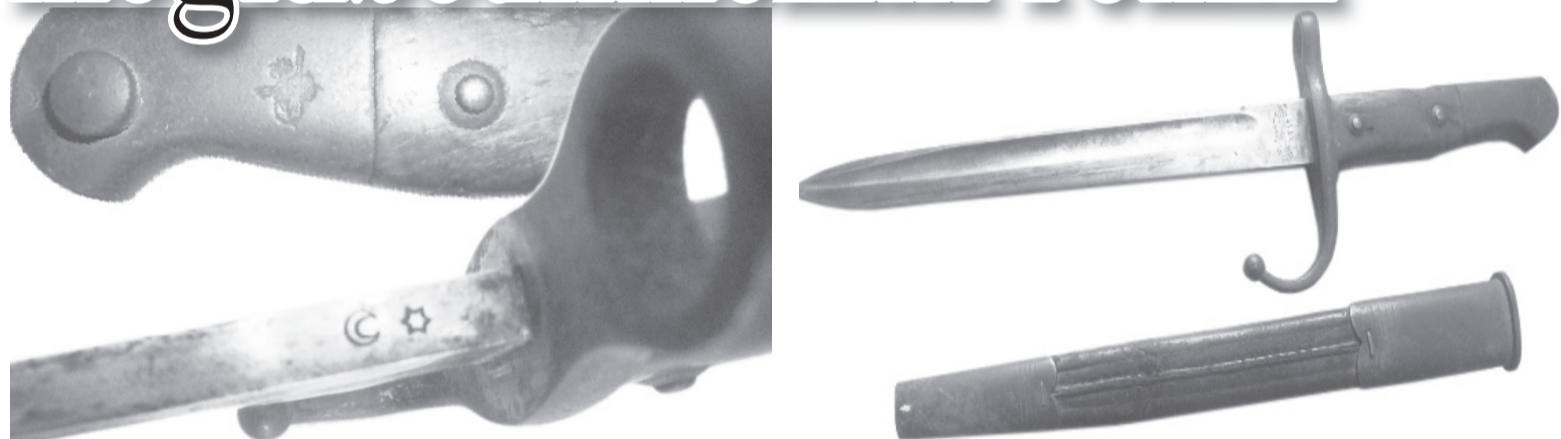
Bu gün xalqımızın yaddaşında Nuru Paşa ilə bağlı xoş xatirələr yaşayır. Bir çox tarixi mənbələrdə göstərilir ki, Nuru Paşa bir hərbi kimi uğurunu Azərbaycanda əldə edib. Qardaş ölkədə qazandığı qələbələrlə təkcə Osmanlı dövlətinin deyil, Azərbaycanın da hərbi tarixində və ümumən Türkiyə-Azərbaycan tarixində silinməz izlər qoyub.

Həmin günlərdə Bakının erməni-bolşevik qüvvələrindən azad edilməsində şəhər sakinlərinin də böyük fədakarlığı olub. Qoyununda böyüdüüyü şəhərini azad görmək istəyən sakinlər xilaskar türk əsgərlərinə hər addımda kömək ediblər. Camaat onları öz evində saxlayaraq qonaqpərvərlik göstərərək, mənəvi dəstək olublar.

Türk əsgərlərinə kömək edən, onlara ocağının başında yer göstərən insanlardan biri də İçərişəhər sakini Şıxəli Hacıyev olub. Çox xeyirxah və vətənpərvər olan Şıxəli Hacıyev 1880-ci ildə İçərişəhərdə dünyaya göz açmışdı. Sövdəgər nəslindən olan Şıxəli kişinin Bakı şəhərinin mərkəzində bir neçə yerdə qalantəriya dükənləri var imiş. 1918-ci ilin mart ayında ermənilərin Bakıda törətdikləri soyqırımının canlı şahidi olan Hacı Şıxəli neçə-neçə ailəni ölüm təhlükəsindən qoruymuşdu. O şəhərini azad görmək istəyirdi. Türk əsgərləri ölkənin paytaxtına daxil olanda Hacı Şıxəli onlara əlindən gələn köməyi edib, xeyirxahlığını bu xilaskarlardan əsirgəməyib. Hacı Bakını azad edən türk əsgərlərinə həssaslıqla, hörmətlə yanaşıb. Var-dövlətini şəhərimizin erməni-bolşevik dəstələrindən azad edilməsi yolunda səxavətlə xərcləyib. Xeyli müddət onları yataqla, ərzaqla təmin edib. Türk əsgərlərinə mənəvi dəstək olaraq onları döyüşə, daşnak-bolşevik qüvvələrini məhv etməyə ruhlandırıb.

Nuru Paşadan yadigar qalan məğlubedilməzlik rəmzi

15 sentyabr Bakının erməni-bolşevik qüvvələrindən azad olduğu gündür

Məhz belə xeyirxah və cəsarətli insanlar sayəsində Bakımız, qədim İçərişəhərimiz istilaçı qüvvələrdən azad edilib. Həm Bakı qoçularının, həm də Hacı Şıxəli kimi ləyaqətli insanların hesabına ermənilər İçərişəhərdə soyqırımı törədə bilməyiblər. İçərişəhərin küçələrinə onun sakinlərinin qanı töküləyib.

Türk əsgərlərinin şəhər sakinləri tərəfindən yerlərdə belə mehriban qarşılanması xəbərləri general-mayor Nuru Paşaya da gəlib çatırmış. Tabeliyində olan əsgərlərin belə sevinclə qarşılanması onun da ürəyini açırırmış. Şəhər sakinlərinə olan hörmət və rəğbətini artırırırmış.

1918-ci il noyabr ayının 10-da Azərbaycan hökuməti Nuru Paşanın şərəfinə tənənəli ziyafət verib. Azərbaycan hökumətinin sədri F.X.Xoyski, Müsavat Partiyasının lideri M.Ə.Rəsulzadə çıxış edərək Nuru Paşaya və onun komandanlıq etdiyi qoşunların əsgər və zabitlərinə göstərdikləri qəhrəmanlıq və fədakarlığa görə Azərbaycan xalqı adından minnətdarlıq ediblər.

Şəhər sakinləri ilə görüşlərində Qafqaz İslam Ordusunun komandanı bu mehribanlığa görə onlara minnətdarlığını bildirdirdi. Həmin gərgin günlərdə İçərişəhərə gələn

Nuru Paşa sakinlərlə görüşmüş, türk əsgərlərinə göstərdiyi mehribanlığa, vətənpərvərliyə görə yadigar olaraq, üzərində Fateh Sultan Mehmetin möhürü və ay-üldüz həkk olunmuş qəməsini Hacı Şıxəliyə vermişdi. Hacı Şıxəli Nuru Paşanın ona bağışladığı qəməni ömrünün sonuna kimi iftixarla qoruyub saxlamışdı. Onun ölümündən sonra isə Nuru Paşanın hədiyyə etdiyi qəməni onun oğlu Məmməd Naib qorumuşdu. İndi isə həmin qiymətli hədiyyə Hacı Şıxəlinin nəvəsi, hazırda Mirzə Fətəli Axundzadə adına Milli Kitiabxananın beynəlxalq əlaqələr üzrə direktor müavini Mələk xanım Hacıyevadadır. Nuru Paşanın bağışladığı qəmə bu ailədə, bu evdə qardaşlıq və məğlubedilməzlik rəmzi kimi saxlanılır və maraqlananlara ürəkəçliqlə ilə nümayiş etdirilir.

Nuru Paşanın 1918-ci ildə Hacı Şıxəliyə qəməsini bağışlaması haqqında məlumatı ilk dəfə onun nəvəsi Mələk xanım Hacıyevadan eşitdim. Bir əsrə yaxın yaşı olan həmin qiymətli hədiyyəni görmək üçün Mələk xanımın iş yerinə getdim. Qəməni görəndə heyrətimi gizlədə bilmədim. Evdə, ailədə onu yaxşı qoruyub saxlamışdılar.

Qəməyə toxunanda sanki qandan yaddaşım oyandı. Bir vaxtlar Bakını erməni-bolşeviklərdən azad etmiş qüvvələrin komandanı olmuş general-mayor Nuru Paşanın üstündə gözdirdiyi qəmənin üzərində indi mənim barmaqlarım gəzirdi. Doğrudan da, çox iftixar duyulası anlar idi. Qəməyə məğlubedilməzlik və azadlıq rəmzi kimi baxdım. Onun sahibi canı, qanı bahasına ölkəmizin paytaxtı Bakı şəhərini erməni-daşnak qüvvələrindən azad edərək təzədən xalqımıza qaytarmışdı. Buna görə Azərbaycan xalqı Nuru Paşanı həmişə böyük ehtiramla anır, hörmətlə xatırlayır.

Müxtəlif rakerslardan qəmənin şəklini çəkəndən sonra Mələk xanım Hacıyeva onunla bağlı xatirələrini çözlədi. Nənəsi Tubu xanımın danışdıqlarını dilə gətirdi:

- O illəri xatırlayan nənəm həmişə bizə danışdı ki, erməni-müsəlman qırğımında babanız bu evdə çoxlu türk döyüşçüsü saxlayırdı. Onların aralarında elə zabitlər var idi ki, Türkiyədən birbaşa bu evə babanıza görə gəlirdilər. Şıxəli hərbiçiləri ürəkəçliqlə ilə qəbul edir, yedirib-ıçirdir, döyüşmələri üçün əlindən gələn köməkliliyi edirdi. Türk əsgərləri

Bakını azad edəndən sonra Türkiyəyə qayıtmağa hazırlanırdılar. Yola düşən gün babamız onlara yaxşıca bir ziyafət də verdi. Türk əsgərləri bizdən göz yaşları içində ayrıldılar.

Görkəmli sərkərdə Nuru Paşanın Hacı Şıxəliyə hədiyyə etdiyi qəmənin üstündə əski əlifba ilə bir cümlə yazılıb. Bu sözlərin mənasını bilmək əlbəttə ki, mənim üçün maraqlı idi. Mələk xanımdan öyrəndim ki, cümləni Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Məşədixanım Nemət tərəcəmə edib. Qəmənin üstündə bu sözlər yazılıb: «Döyüşdə zərbə endirmək, döyüşə hazır olmaq, haqqını ödəmək».

Döyüşə, mərdliyə, igidliyə çağıran çox dəyərli sözlərdir. Buradan belə nəticə çıxarmaq olur ki, savaş

zamanı nəinki sərkərdənin, zabitin, əsgərin, hətta qılıncın, bıçağın qəmənin də döyüş vəzifəsi var. Təbiidir ki, bütün bunlar müharibələrin yazılmış və yazılmamış qanunlarıdır.

Sözsüz ki, 1918-ci ilin mart soyqırımını günlərində erməni-bolşevik qüvvələrinin İçərişəhərə daxil ola bilməməsində türk əsgərləri ilə bərabər, qədim İçərişəhərimizin Hacı Şıxəli kimi hörmətli, nüfuzlu sakinlərinin də əməyi çox olub. Xalq yolunda çəkilən zəhmət, görülən iş heç vaxt unudulmur. Hacı Şıxəli kimi xeyirxah insanlar indi haqq dünyasına qovuşsalar da, qədirbilən xalqımız həmişə onları hörmətlə xatırlayır.

Düşünürəm ki, Nuru Paşanın Hacı Şıxəliyə qəməsini bağışlamasında da bir rəmz var. General ona başqa bir əşya da verə bilirdi. Amma görkəmli sərkərdə qəmə hədiyyə edib. Çünki qəmə döyüş ləvazimatıdır, savaş alətidir. Yəqin general bununla demək istəyib ki, nə qədər erməni kimi düşməniniz var, silahınızı əlinizdə hazır tutun, həmişə döyüşə hazır olun, şəhər və kəndlərinizi, torpaqlarınızı yağlardan gözbəbəyiniz kimi qoruyun.

Vahid MƏHƏRRƏMOV

Günel İMİRAN

Üzük

Günorta idi. Günəş onun gözünü qamaşdırır, metro girişinə yaxın yerdə asfalt üzərində oturmuş dilənçi qarının fəryad dolu səsi isə əsəblərinə toxunurdu. Dilənçinin gözləri görmürdü. Cavid cibindən çıxardığı təkqaş brilyant üzüyü qarının ovcuna qoyaraq, metro girişinə yaxınlaşdı. Qarı ovcundakı üzüyə baxa-baxa qalmışdı. Günəşin altında üzük daha çox parıldaırdı. Üzüyü görən dilənçi özünü yalandan korluğa vurduğunu da unuttu. Çəliyini yerdə qoyub naməlum istiqamətdə getdi. Cavid adətən hər səhər eyni saatda metroyla işə gedir, qatarda adətən eyni insanlarla qarşılaşırdı. Yolda tanımadığı insanların söhbətinə qulaq asmaq xoşuna gəlirdi. Bu günə işə həmişəki kimi səhər deyil, günorta gedəsi olmuşdu. Ötən gün axşam üçillik sevgilisində etdiyi evlilik təklifinə yox cavabı aldıqdan sonra içib sərxoş olaraq küçədə skamyada yatmışdı. Səhərə yaxın evə gələndə isə özünə gəlməsi vaxt almışdı. Buna görə də iş gecikmişdi. Fikirli olduğuna görə gələn qatarlara əhəmiyyət verməyib, bir neçə qatara ötürdü. Özünə gələndə sərnəşinlərin azlığına təəcübləndi. Səhərlər metrodada adam çox olardı. İndi isə sərnəşin az idi. Qatara minib xoşuna gələn yerdə əyləşdi. Cavid dünənki hadisəni xatırlayanda ürəyi sanki hülqumunda döyünürdü. Qoyunları saymağa başladı. Çox adam yuxusuzluqdan əziyyət çəkəndə sayırsa, Cavid kefi pis olanda həmişə beləcə ürəyində saymaqla sakitləşirdi:

- Bir qoyun. İki qoyun, bir keçi. Üç qoyun, iki keçi, bir inək. Dörd qoyun, üç keçi, iki inək, bir at. Beş qoyun...

Qatar növbəti stansiyaya yaxınlaşır, qapılar açılır. Qatara başında gülməli bantı olan qız daxil olur. Bantın üzərindəki iri plasitk ağ gül çox bayağı görünürdü. Qızı görəndə Cavid gülmək tutmuşdu. Qızsa boş yerləri ötürərək, nazlanana nazlana gəlib Cavidin yanında əyləşdi. Qızın adı Aysel idi. Cavid hələ bunu bilmirdi. Yerişi, baxışı ilə nəzər cəlb etməyi yaxşı bacaran Aysel diqqət mərkəzində olmağı sevirdi. Cavid "Ona necə güldüyümü görmədi, yoxsa bu qədər boş yerləri qoyub niyə yanımda otursun" - düşündüyü vaxt qız ona gülümsəyirdi. Yaxından baxanda qızın başındakı bant daha da zövqsüz görünürdü. Cavid yanaşı oturduqlarına görə qıza baxmağa utanırdı. Çünki yanındakı adamı süzməyi ədəbsizlik sayırdı. Qızın iyirmi yaşı olardı. Ağ köynək, qara şalvarda məktəbliyə oxşayan qızın üz cizgiləri xoşagələndi. Çox qısa saçları var idi. Başındakı bant həm diqqəti cəlb edir, həm də onun görkəmini korlayırdı. Qız çantasından qalın bir kitab çıxarıb vərəqlədi. İngilis dilini öyrənməyə başlayanlar üçün olan kitabı vərəqləyəndə gah səhifələrə, gah da Cavidə baxırdı.

Ayselə görə, qatarda sanki Cavidlə özündən başqa kimsə yox idi. Qarşı tərəfdə əyləşənlərə fikir vermirdi. Aysel yandakı boş yerlərə baxmayaraq, Cavidə çox yaxın oturmuşdu. Elə bil kitabı Cavidə göstərmək üçün vərəqləyirdi. Qız kitabını çıxaranda Cavid saymağı dayandırdığını xatırladı:

- Harda qalmışdım, görəsən... Bir qoyun. İki qoyun, bir keçi. Üç qoyun, iki keçi, bir inək. Dörd...

Qızın əlindəki kitabın arasındakı qələm yerə düşdü. Cavid yerdə diyirlənən qələmi götürüb qıza uzadarkən barmaqlarının ucları bir-birinə toxundu. Bu an qız onun gözlərinin içində baxaraq güldü.

- Dörd qoyun, üç keçi, iki inək, bir at. Beş qoyun, dörd keçi, üç inək, iki at, bir pişik. Altı qoyun, beş keçi, dörd inək, üç at...

"Bax, indicə baxacaqsan. Başqa yolun yoxdur. Xoşuna gəlmişəm" - Aysel gözlərini ona zilləyərək ürəyində bunları deyirdi.

Qatar artıq iki stansiya getmişdi, amma kitabın səhifəsi dəyişməmişdi. Cavid kitabı baxırdı. Dil öyrənməyə yeni başlayanlar üçün ... Aysel onun kitabı baxdığını görəndə "kaş evdən çıxanda daha qəliz bir kitab götürəydim" düşündü.

- Beş... Yox. Altı qoyun, beş keçi üç at, iki at, bir pişik. Yeddi qoyun, altı keçi... Görəsən adı nədir?

Bunları ürəyində sayarkən Cavid Ayselə qəti baxmırdı.

"Özündən yaman razıdır. Bir buna bax. Axı niyə baxmır mənə heç. Bəlkə, gözlərində nəsa problem var?! Eynəyi evdə qalıb mənə yaxşı görmür."

Aysel üzə təmkinini qorumağa çalışsa da, oğlanın ona əhəmiyyət verməməsinə əsəbiləşirdi. Qatar stansiyaya yaxınlaşanda Aysel Cavidə baxa-baxa kitabı çantasına qoydu. İlk dəfə idi ki, özünə inamı sarsılmışdı. Yerindən qalxarkən ayağı büdrədi. Cavidin üzünə yuxılmaq üzrəkən başqa bir sərnəşin onun qolundan tutub yuxılmağa qoymadı. Aysel qarıya yaxınlaşdı. Ayağını qatardan çölə atan anda yenidən arxaya dönüb oğlana baxdı. Cavid tərəddüd edirdi. Amma qarı bağlanan anda yerindən qalxaraq cəld qarıya tərəf qaçdı. Bağlanmaq üzrə olan qarını aralayaraq qatardan çıxanda küt-

ləyə qarışan qız Cavidin onun arxasınca gəldiyini bilmirdi. Və Cavid ona ilk dəfə salam verdi. Onlar eskalatorla qalxanda, eskalatorun digər istiqamətiylə düşən həmin dilənçi qadın üzüyü baha qiymətə satdığına görə sevinirdi.

Dairə

Xoruz hələ banlamamışdı. Böyük karton yeşiyi içinə yerləşdirdiyi zənbilini sürüyə-sürüyə çürük taxta qarını açıb küçəyə çıxdı. Lap küçə alverçisinə, məhəllənin həndəvərində səfillənən, nə soruşsan "biş manat" deyən çinlilərə oxşayırdı. Zılgı-palçıqlı yolları ayağındakı qaloşla arxada qoydu. Sonra zənbilə üstə qoyduğu bükülünü açdı. Burnu yeyilmiş çəkməsini geyindi. Qaloşu isə qəzetə büküb zənbilə qoydu. Əlini qaldırıb yaxınlaşan avtobusu saxlatdı. Avtobusa mindi, hər səhər pirojki satdığı məkana yollandı. İşə pis getmirdi, iki-üç saata hamısını satıb evə qayıdırdı. Onun işlərindən xəbərdar olan sürücü onun danə pirojki aldı. Yanındakı konduktora tərəf dönüb:

- Ə, ye, utanma. Acından ölürəm, bir də baxıb görəcəksən heç nə qoymamışam qalsın. İşində ol. Zalımın qızı qəşəng bişirir.

Sürücü ilə konduktor selofan torbanı açıb pirojkiləri yeməyə başladılar. Sürücü yağlı əlləri ilə gah pirojki yeyir, gah da sükandan bərk-bərk yapışdı. Buna baxanda pirojkinə bişirən qadın öyümək tutdu. Qusmamaq üçün ağzına nanəli konfet atdı. Ürəyində haqq-hesab apardı:

"Əşi, neyləyim mən? Bütün günah siçan dərməni satan Səriyyədədir. Geydirmə dərməni satıb bütün məhəlləyə... Yoxsa camaat öz başının çarəsini qılardı. Hər yeri siçan basıb. Az qalır, siçanların əlindən evimizi də qoyub qaçaq".

Onların pirojki yeməyinə baxdıqca, un kisəsində gördüyü siçanlar gözü-nün önünə gəldi. Siçan balalarını necə qovaladığını və sonra həmin undan böyük ləyəndə xəmir yoğurmağını xatırladı. Hələ evdən çıxanda oğlunu pirojki yemək istəyəndə görüb tez onu uşağın əlindən almışdı. Siçan dərməni satan Səriyyə isə bu sürücünün arvadı idi.

Sürücü ilə konduktor pirojkiləri yedikdən sonra qəzet vərəqlərinə əllərini sildilər. Sonra hamısını pirojkinin selofan torbasına yığıdılar. Sürücü torbanı avtobusun pəncərəsindən birbaşa küçəyə atdı. Torba süpürgəçi qadının qarşısına düşdü. İşindən boğaza yığılmış süpürgəçi hirsənib avtobusun ardınca "Adamlığı olmayan heyvan" - deyər qışqırdı və bunun onun taleyinə yazılmasına görə dərin bir köks ötürdü.

Torba ona tanış gəlməsə də, bu torbanı pirojki satan qadın süpürgəçinin ərindən almışdı. Kişi pirojkisatan qadını aldadaraq selofan torbaları öz qiymətindən baha satdığına sevinmişdi. Süpürgəçinin süpürdüyü yoldan azca uzaqlaşmışdılar ki, avtobusun benzini qurtardı. Sürücü bu iş məəttəl qaldı. Axı yetərli benzin olmalı idi. Sürücü çarəsiz halda ora-bura baxdı və sərnəşinlərə düşmələrini söylədi. Hamı kimi pirojkisatan qadın da yarıyolda düşdü. Çox gözlədi, başqa avtobus gəlmədi. İşlərin düz getməməyindən, bəxtsizliyindən üsyankarcasına şikayət etdi. Sonra zənbilindən qaloşunu çıxarıb yenidən geyindi. Uzun yolu piyada, zənbilini sürüyə-sürüyə getməyə məcbur oldu. Əgər pirojkisatan qadının qarajda qarovulçu işləyən əri avtobusun benzininə gecə vaxtı rezin şlanqla çəkib oğurlamasaydı, bəzən həqiqətən bütün yola kifayət edərdi.

İki hekayə

○ **"26 komissar" filminin ssenarisi A.Rjesevski və D.Amiraqovun iştirakı ilə N.Şengelaya tərəfindən yazılmışdır. 20-ci illərin ikinci yarısında Bakıda yaradılmış studiyada məşğələlər aparmaq və mühazirələr oxumaq üçün dövət edilən görkəmli ekran ustası Nikolay Şengelaya (görünür, hələ o zaman Ş.Mahmudbəyov rejissora film çəkməyi təklif etmiş, amma bu niyyət müxtəlif səbəblər üzündən həyata keçməmişdi) quruluşçu rejissor təyin ediləndən sonra ssenarinin rejissor variantında xeyli dəyişikliklər etmiş, süjet xəttini təkmilləşdirmişdi. O, lentin quruluşçu operatoru və quruluşçu rəssamı kimi Y.Şneyder və V.Adeni, əsas rollara isə V.Ancaparidze (Fəhlə arvadı), K.Həsənov, X.Əmirzadə (Komissar), M.Jarov (Menşevik), İ.Savçenko (eser lideri), V.Qaradin (Xrizantemli sakin), M.Klyukvin (Petka), K.Andronnikov (Mauzerçi), M.Abesadze (Menşevik), M.Mərdanov, V.Kovrigin, Ə.Məlikov (Bolşevik), Q.Əzizbəyov, P.Morskoy, Babazadə (Əzizbəyov) və V.Adeni dövət etmişdi. Çəkiliş qrupuna rejissor və operator assistentləri kimi A.Quliyev, Y.Gerardi, V.Sveçnikov, M.Dadaşov, L.Koretski də daxil idilər. Çəkiliş qrupunun beynəlmillət tərkibi mövzunun baş qəhrəmanlarının tərkibinə uyğun idi və zamanın tələbindən doğurdu.**

Təbii ki, film bolşevik ideologiyasının 15 ildən bəri formalaşdığı mifə, Azərbaycan tarixinin mühüm bir dövrünün saxtalaşdırılmasına həsr olunmuşdu. "Milli kino tariximizin diqqətçəkən hadisəsi, 20-30-cu illərin ən yaxşı ekran əsəri" sayılan "26 komissar" filminin süjet xəttinin əsasında 1918-ci ilin yayında Bakıda baş verən tarixi hadisələr durur. Müəlliflərin görüşündə, həmin vaxt "menşevik və eserlərin təbliğatına uyğun Bakı proletariati tarixi səhv buraxıb, hakimiyyəti bolşeviklərə deyil, ingilislərə verməyə tərəfdar çıxmışdı. İngilis və alman imperialistlərinə qarşı mübarizəyə başlayan 26 Bakı komissarının fəaliyyəti fonunda tamaşaçılar imperialist nöqərlərinin - menşevik, daşnak və müsavətlərin hələ həyatla ayaqlaşa bilməyən, siyasi hazırlığı aşağı olan bir qisim sadəlövh Bakı fəhləsini aldatmaq yolu ilə, müvəqqəti olsa da, öz itaətində saxlamasının şahidi olurdular. 1918-ci ilin iyununda türk və ingilis müdaxiləçiləri tərəfindən Bakıdakı Sovet hökuməti basılmış, kommuna ordusu şiddətli döyüşlərdə müvəfəqiyyətsizliyə uğramışdı". Əlbəttə, indi tarixi həqiqətin aydın olduğu bir dövrdə belə süjet xəttinin, üstəlik də, inqilabi pafosun saxtaldığı açıq görünür. 30-cu illərin əvvəllərində isə həmin hadisələrin canlı şahidlərinin sayı istənilən qədər idi. Lakin təbliğatın formalaşdığı və siyasi-ideoloji hakimiyyətin icazə verdiyi "həqiqət" bu cür ifadə olunurdu. Sonralar M.Hüseynin "Səhər" romanı üzrə çəkilmiş eyniadlı lentdə və "Həqiqət" (1966) filmində də bu "həqiqət" əks etdiriləcəkdi.

Filmin süjetinə görə, türk-alman batareyalarının atəşə tutduğu Bakını, mədənlərdən gəlmiş fəhlələr, qızıl qvardiyaçılar və Sovet Rusiyasından köməyə gələn dəstələr müdafiə edirlər. Şəhəri aclıq bürüyüb, cəbhədə adam çatışmır; Sovet Bakısını müdafiə edən bolşeviklər mədənlərdə mitinq, hərbi dəstələr təşkil edir, silah paylayırlar; çirkin əməllərini gücləndirən eser və menşeviklər xəyanət və provokasiya toxumu səpməyə çalışırlar; Lenin tərəfindən "Qafqazın hərbi komissarı" göndərilmiş S.Şaumyan "ruhdan düşmüş, proletariati mübarizəni davam etdirməyə çağırır və ingilislərin gəlişilə Bakının neft uğrunda iki müştərək imperialistin vuruş meydanına çevriləcəyini və fəhlələri amansız bir məhkumluq gözlədiyini söyləyir"; ingilisləri Bakıya dəvət edən burjuaziya öz əməlinə razıdır; siyasət aləmində bərkiməmiş Bakı proletariati buraxdığı səhvə görə həyacan keçirir; səsvərmədə uduzan bolşeviklər gizli iclasda mübarizəni davam etdirmək, yeni qüvvələr toplamaq üçün şəhəri müvəqqəti tərk etmək haqqında qərar qəbul edirlər; Bakı limanında ingilis qoşunlarını qarşılayan menşevik, daşnak və müsəvat nümayəndələri sevinirlər; gəmidə yola düşən kommunnarlar Bakı proletariatinə müraciət göndərilir; "demokratik" hökumətin nümayəndələri evakuasiyanı saxlamağı, komissarları onların əlinə tapşırmağı tələb etsələr də, "xainlərə cavab vermirlər", "demokratik hökumət amerikalılarla müqavilə bağlayıb,"

nefti nağd pula satmaq istəyirsə də, öz mənafeyini güdən ingilislər buna mane olurlar", buna görə də şəhər neft içində boğulur, işğalçılar heç şeydən çəkinmirlər, fəhlələr arasında bolşeviklərin təsirini azaltmaq üçün onlar demokratik hökumətlə əl-əllə verməyə hazırdırlar, ingilis komandanlığının əmri ilə həbs olunmuş komissarları aldaraq, Zakaspinin ucsuz-bucaqsız düzünə aparır və güllələyirlər, nümayişçilər ingilislərdən və demokratik hökumətdən kommunnarların azad olunmasını tələb edirlər, ingilislər və demokratik hökumət qorxuya düşərək, Bakıdan gedirlər, kommunnarlar polad sinəli zirehli qatarlara çevrilib, Bakıya daxil olurlar.

Təbii ki, Şengelayanın qarşısında 26-ların formalaşdırılmış mifə uyğun obrazlarını yaratmaq vəzifəsi dururdu. O, "Biz film üzərində necə işlədik" məqaləsində öz vəzifəsini belə ifadə edirdi: "Biz sinfi hərəkətin rəhbərliyini fiziki yolla məhv etməklə, onun rəhbərsiz qoymaqla fəhlə sinfinin inqilabi hərəkətinin inkişafını heç zaman saxlamaq mümkün olmayacağını göstərməyə çalışmışıq". Rejissor filmin süjet xəttini təşkil edən genişmiqyaslı epizodları vəhdət halında toplayıb, bitkin kompozisiyaya malik ekran əsəri yaratmaq işinin öhdəsindən bacarıqla gəlmişdir.

Əslində, tamam fərqli xarakterlərə malik olan komissarların rejissor yozumu yetərinə sxematik olsa da, N.Şengelaya ayrı-ayrı epizodların bədii və kinematografik həllini ustalıqla tapmış, yüksək peşəkarlıqla ekrana gətirmişdi. Rejissor rəssam İ.Brodskinin "26-ların güllələnməsi" tablosundan filmin finalında istifadə etmiş, bitkin epizod yaratmağa nail olmuşdu.

Filmin məzmunu, ideya və məqədini bir kənara qoysaq, kinematografik görünüşünə N.Şengelayanın yüksək sənətkarlığını etiraf etmək lazımdır. O, həm ayrı-ayrı, həm də kütləvi portretlərin yaradılması, ştrix və detallardan istifadə olunması yönündə ustalığını sübut edə bilib. Bunu dövrü mətbuatda gedən məqalələr də təsdiq edir: "...gözlə ifa olunmuş neftkeçirici boruların bağlanması və milyon tonlarla neftin dənizə hədə axma səhnələri çox müvəfəqiyyətlidir. Çoxşub-çağlayan neft dalğaları tamaşaçıda həyəcanlı təəssürat buraxır". Təbii ki, mətbuat filmin təbliğat-təşviqat məqsədindən doğan cəhətlərini də zamanın tələbinə uyğun qabartmağa çalışıb. Pafosla yüklənmiş final səhnəsi - 26 Bakı komissarının güllələnməsi "şanlı Bakı proletariatinin ən fəlakətli səhifələrindən biri" sayılırdı. N.Şengelaya epizoddan epizoda kütləvi səhnələrin sayını

və rolunu artırmış, onu filmin başlıca leytmotivinə çevirmişdi. "Küçədə mitinq", "Ordunun və komissarların Həştərxana yola düşməsi",

"XI Qızıl Ordunun Bakıya daxil olması", "Vağzal" epizodlarının başlıca qəhrəmanları məhz kütlələrdir və "... kütlələr, demək olar ki, heç qəhrəmanlardan ayrılmayıb, inandırıcı, aydın və sağlam olub, Şengelaya filminin kadrlarında yaşayırlar".

N.Şengelayanın ayrı-ayrı fərdi portretləri də ideoloji kontekstdən kənar, bitkin və maraqlıdır. Aktyor Xeyri Əmirzadənin ifasında komissarlardan biri rejissor duyumunun imkanlarını əks etdirir.

"Bazar" epizodunda aktrisa Veriko Ancaparidzenin yaratdığı azərbaycanlı-türk qadınının obrazı sxematik və pafos yüklü surlər fonunda olduqca təsiredicidir. Hər cür əzab-əziyyətə dözmüş, yeganə ümidi balalarına bir tikə çörək almaq üçün un satmaq olan qadının yaşantıları hər cür siyasi-ideoloji cizgilərdən kənardır. Onun duyğulu və bitkin kiçik portreti siyasi çalxantıların sadə adamların həyatında buraxdığı izi aydın görməyə imkan verir.

Təbii ki, o zaman artıq S.Eyzenşteynin sovet kinosunun ən dəyərli ekran əsərlərindən sayılan "Oktabr" filmi inqilabi təbliğatın, demək olar ki, etalonunu müəyyən etmişdi. N.Şengelaya istər-istəməz "26 komissar" lentinin ruhunda və kompozisiyasında həmin etalonu istifadə etmək məcburiyyətində idi. "Kütlələrin iradəsini, hərəkətverici qüvvəsini, siyasi birliyini" ekrana gətirmək kinematografik baxımdan çətin olsa da, rejissor bu vəzifənin öhdəsindən ustalıqla gəlmişdi. Amma filmə "zamanla əlaqədar müxtəlif fotofaktların illüstrasiya edilməsi, siyasi ədəbiyyatdan tezislər gətirilməsi" sovet kinoşünaslığında "əsəri daha da dərinləşdirdiyinin, onun həyatiliyini təsdiq edən amillə çevrildiyinin" əsaslandırılmasına yönəldilsə də, filmin bədii səviyyəsinə xələl gətirir. Bununla yanaşı, filmə "real həyat ayrı-ayrı səhnələrlə əks etdirildiyindən, müəyyən fraqmentallığın və siyasi səthliliyin hiss olunması", quruluşçu rejissorun Bakı komissarlarının həyatını və inqilabi fəaliyyətini öyrənməsinə, onlara aid hər cür sənəd və arxiv materiallarını toplamasına baxmayaraq, "komissarların obrazını yaratmaq üçün qüvvətli aktyorlar deyil, zahirən onlara oxşayan tipajlar seçilməsi", "hadisələrin xronoloji ardıcılıqla deyil, ideya əhəmiyyətinə görə düzülmesi" iradları qəbul olunandır. Amma "gözümüzün önündə vətəndaş müharibəsinin dəqiq bir parçasının canlanması", filmin "indiyə kimi ədəbiyyat və sənətin, demək olar ki, bütün sahələrində az işlənməmiş mövzuya həsr olunması" kimi əsaslandırma cəhdləri tarixi həqiqətlərlə daban-dabana ziddir. Çünki artıq real faktlara söykənən tədqiqatlar 1917-1920-ci illərin siyasi mənzərəsini yetərinə işıqlandırır. Bütün nöqsanlarına baxmayaraq, "26 komissar" filmi nəinki Azərbaycan, bütövlükdə sovet kinosunun uğurlu ekran əsərlərindən sayılır.

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

Ekkranda komissar mifi

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu, heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyük nəsə öyrənməyəcək. Mütləq öyrənəcək. Çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib. Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünənə kimi qarşımızda bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə-çözülə gedir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiklərimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq. Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz, minlərlə mürəkəb sualın sadə cavabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rastlaşmışıq, amma, təəssüf ki, dərslərimizin, nədənsə, həmişə qəliz olan elmi dili ucbatından çox şey əxz edə bilməmişik. Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFİ

Elm necə yaranıb?

"Alim" deyəndə, nə başa düşürük. Görünür, bu sualın cavabı hamıda eyni olacaq. Alim deyəndə, adamlar rəsədxanalar quran, təcrübələr aparən, müəyyən prinsip və qaydaları formalaşdıran insanı təsəvvüründə canlandırır. Lakin XVII əsrdə əgər adamlar hansısa problemi həll etmək istəyirdisə, mütləq bu barədə yazılanların hamısını oxuyub araşdırır, yaxud həmin məsələyə hakimiyyətin münasibətini öyrənirdi.

1600-cü ildən sonra Qalileo Qaliley elmdə yeni üsulun əsasını qoydu. O, müxtəlif əşyaları araşdırıb öyrənməyə başladı. Başqa sözlə desək, alim cürbəcür təcrübələr, sınaqlar keçirirdi. Tədrisən, ona baxan başqaları da müxtəlif əşyaları izləməyə, onların başına gələnləri qeyd etməyə başladılar. Nə qədər çox fakt aşkarlanırdısa, araşdırmaçılar bu faktların bəziləri arasında qarşılıqlı əlaqələrin olduğunu bir o qədər çox inanırdılar. Bu əlaqələr elmi prinsiplər şəklində birləşdirildi və gələcək təcrübələr üçün təlimata çevrildi.

Beləliklə, sonradan elm adlandırılan biliklərin əsasları sürətlə yayılmağa başladı. Ayırı-ayrı faktlar arasında təbii qarşılıqlı əlaqənin olması haqda faktlar o qədər çox idi ki, elm müxtəlif istiqamətlərə, sahələrə bölündü. Bu gün elmin çox sahəsi var ki, onlardan biri niyyətə çatmaq üçün hadisələri öyrənən elm təbiət elmləri adlanır.

İctimai elmlərin obyektinə isə insanın həyat və fəaliyyətidir. Bu elmlər təməl elmlər adlanır. Onlar faktları və prinsipləri öyrənərək ümumi meyarları müəyyənləşdirirlər. Tətbiqi elmlər isə həmin fakt və prinsiplərdən insanın müxtəlif fəaliyyət sahələrində istifadə edirlər. Tətbiqi elmlərə misal kimi əczaçılıq, tibbi, meşəçiliyi, inşaat mühəndisliyini və bir çox başqalarını göstərmək olar.

Kimya elmi nə vaxtdan mövcuddur?

Kimya, əşyaların nədən ibarət olduğunu, onları hansı yollarla dəyişməyin mümkünlüyünü öyrənən elmdir. Müasir kimya "əlkimya" adlanan qədim təlimdən yaranıb. Orta əsrlərdə əlkimyaçılar "fəlsəfə daşı" axtarırdılar – bu daş, onların fikrinə görə, başqa metalları qızıla çevirə bilərdi.

Buna can atan qədim alimlər çoxlu təcrübələr aparırdılar. Kimya ilə əlaqədar olan bütün məlumatları bir yerə toplayaraq onları ümumiləşdirən ilk alim XVII əsrdə yaşayan Robert Boyl olub. O bilirdi ki, kimyəvi birləşmələri tərkib hissələrinə ayırmaq olar.

Boylun ardınca başqa kimyaçılar da yeni-yeni kəşflər etdilər. Yozef Blek qazları və havanı öyrənirdi. Henri Kəvendiş hidrogeni – suyun tərkibində olan elementlərdən birini kəşf etdi. Cozef Pristli təbiətdə ən geniş yayılmış element olan oksigeni tapdı. Antuan Lavuazye alovun təbiətini izah edə bilən ilk alim oldu. O həm də isbat etdi ki, heç bir maddəni məhv etmək mümkün deyil, o, yalnız bir haldan digərinə keçir.

Con Daltonunsa ağına gəldi ki, bütün maddələr materiyanın çoxxırdahissələrindən ibarətdir.

Alimlər belə bir nəticəyə gəldilər ki, kimyəvi çevrilmələrin mahiyyəti də elə bu xırda hissəciklərin kombinasiyasından asılıdır. İndi onlara atom deyirlər. Atomun varlığı ideyası kimyanın bir çox sirlərini sadələşdirdi, onları daha anlaşılan etdi.

Böyük rus alimi Dmitri Mendeleev isə özünəməxsus bütün bilgiləri sistemləşdirən bir cədvəl yaratdı. Onun "elementlərin dövrü cədvəli" adlandırdığı bu cədvəl elmin inkişafında irəliləyə atılan çox böyük bir addım oldu.

Bəli, kimya bir elm kimi bu gün inkişafdadır, kimyaçı isə bu gün yeni maddələrin ixtiracıdır. O, molekulları parçalamağı və onları müxtəlif kombinasiyalarda birləşdirməyi öyrənib.

İlk mühərriki kim düzəldib?

Mühərrik elə bir qurğudur ki, enerjini, daha çox istilik enerjisini mexaniki işə çevirir. Mühərriklər ixtira olunanadək adamlar bütün işləri əllə görməyə məcbur idilər. Əvvəlcə heyvanların gücündən istifadə etməyə başladılar. Sonralar enerji mənbəyi kimi küləyin gücü dada çatdı. Külək yelkənləri doldurur, su dəyirmanının pərlərini hərləyirdi. Dəyirman özünəməxsus bir mühərrik idi – su vurur, taxılı üyüdüdü. Yuxarıdan tökülən suyun enerjisi pərləri fırladırdı.

1803-cü ildə Robert Fulton, Vattın mühərrikindən gəmidə istifadə etdi. 1820-ci ildə Georq Stefenson İngiltərədə ilk buxar mühərriki düzəltdi. Buxar mühərrikləri çox ağır idi, çünki yanacaq buxar qazanından aralıda, xüsusi odluğun içində yanırıdı.

Alman Nikolas Ottun 1878-ci ildə düzəltdiyi ilk benzin mühərriki ağırlıq probleminin həllində ilk addım oldu. Bu mühərrikin ayrıca odluğa ehtiyacı yox idi və o, eyni gücdə olan buxar maşınından xeyli yüngül idi.

İnsan elektrikdən ilk dəfə nə vaxt istifadə edib?

Təbii ki, bu gün həyatımızı elektriksiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Lakin insan elektrikdən yalnız 1800-cü ildə istifadə edə bildi. Həmin il Alessandro Volta özünün ilk elektrik batareyasını ixtira etməklə dünyaya etibarlı daimi enerji mənbəyi verdi. Tezliklə aydınlaşdı ki, elektrik enerjisi həm də istilik, işıq mənbəyi ola, kimyəvi reaksiyalara kömək edə, maqnit effekti yarada bilər.

Voltanın kəşfi elektrikle bağlı bir xeyli ixtiralarla səbəb oldu. Müxtəlif tip maşınlar əmələ gəldi və onların hər biri elektrikin inkişafında irəliləyən doğru hərəkət sayıldı. Ser Gemfri Deyvi aşkar etdi ki, elektrik enerjisi bəzi maddələrin su məhlulunu

Hər suala

İnsanlar istilikdən mühərrikin enerji mənbəyi kimi istifadə etməyi öyrənəndə bütün sivilizasiya dəyişdi. Alovun yaratdığı istilikdən mühərrikin hərəkətə gətirilməsi üçün istifadə olunması ilk dəfə 2000 il əvvəl baş verib. Onda yunan filosofu Heron özünün ilk buxar maşınını düzəltmişdi. Lakin mühərrik o qədər kiçik idi ki, heç bir iş görə bilməzdi.

1705-ci ildə ingilis Tomas Nyukomen buxar maşını ixtira etdi. Ondan kömür şaxtalarında suyu çıxarmaq üçün istifadə edirdilər. Lakin bu mühərrikə xeyli yanacaq lazım olurdu. XVIII əsrdə Ceyms Vatt daha mükəmməl mühərrik düzəldə bildi. O, mühərrikə elə klapanlar əlavə etdi ki, onları idarə etmək üçün xüsusi adam lazım olmurdu. Klapanlar porşənləri avtomatik olaraq qalxıb-düşməyə məcbur edirdi.

tərkib hissələrinə parçalamağa qadirdir. Bu təcrübələr ucuz alüminium, saf mis, xlor, müxtəlif turşu və gübrələr, xüsusilə də sərt poladların alınmasına şərait yaratdı.

Az sonra aydınlaşdı ki, elektrik enerjisinin maqnit hadisələr törətmək qabiliyyəti də var. Belə ki, elektrik axınının keçdiyi naqıl ilgəyi özünü maqnit kimi göstərir. Bu, müəyyən mexaniki işləri görə bilən elektrik qurğularının yaradılmasına səbəb oldu.

Daha sonralar Maykl Faradey elektromaqnit induksiya-sını kəşf etdi. Bu isə elektrik dinamomaşınlarının və transformatorların ixtirasına şərait yaratdı. Beləliklə, biz görürük ki, insan elektriki nisbətən son zamanlarda kəşf edib və indi də yeni-yeni təkmilləşdirmələr, ixtiralar üzərində işləyir.

Vertolyotu kim kəşf edib?

Havaya qalxa bilən uçuş aparatı düzəltmək ideyası lap çoxdan olub. Leonardo da Vinççi artıq 1500-ci ildə nəhəng vintşəkilli vertolyotun eskizini çəkmişdi. Lakin özü vertolyot düzəltməyə heç vaxt cəhd göstərmirdi, çünki bunun üçün o zamanlar heç bir mühərrik yox idi.

1783-cü ildə Fransada "Çin fırfırası" adlanan oyuncaq bir vertolyot nümayiş etdirildi. Onu kimin ixtira etdiyi bugünədək bəlli deyil. 1796-cı ildə ser Con Keyli Çin fırfıralarının müxtəlif nümunələrini və sonra da buxarla işləyən bir vertolyot düzəltdi.

Növbəti yüz il ərzində vertolyotların layihələndirilməsi ilə çox adam məşğul oldu. Bu modellərdən bəziləri fantastik dərəcədə mürəkkəb, bəziləri isə çox sadə idi. Lakin saysız-hesabsız modellər arasında yalnız bir neçəsi uça bilirdi. O vaxt ən çətin məsələ güclü və eyni zamanda kifayət qədər yüngül mühərrikin düzəldilməsi idi. Belə bir mühərrik yalnız Birinci Dünya müharibəsi dövründə yarandı. Nəticədə ilk dəfə yedəyində bir nəfəri havaya qaldıra bilən vertolyot düzəldildi.

1909-1910-cu illərdə rus ixtiraçısı İqor Sikorski iki növ vertolyot düzəltdi. Onlardan biri normal uça bilirdi. 1917-ci ilin axırlarında avstraliyalı və macar zabıt müşahidə aerostatını əvəz etmək üçün vertolyot düzəltdi.

Həmin aparat yüksəyə qalxa bilirdi, amma onun manevr etmək imkanı yox idi. O zamandan bəri dünyanın bir çox ölkələrində vertolyotlar üzərində iş davam etdirilir. Lakin düzəldilən məşinlardan heç biri konstruktorların ümidini doğrulda bilmirdi.

1936-cı ildə Almaniyadan xəbər gəldi ki, "Fokke-Vulf" şirkəti vertolyotun uğurlu konstruksiyasını yaratmağa müvəffəq olub. 1937-ci ildə həmin vertolyot ölkə üzərində 335 metr yüksəklikdə 100 kilometr sürətlə uçuş etdi.

1940-cı ildə isə artıq Birləşmiş Ştatlarda yaşayan İqor Sikorski bütün tələblərə cavab verən ilk vertolyotu düzəldə bildi və 1942-ci ildən etibarən Amerika silahlı qüvvələri həmin məşinlə təmin olunmağa başladı.

"Poni-ekspres" nə deməkdir?

Teleqrafın və dəmiryolu nəqliyyatının kəşfi ərəfəsində Amerika Birləşmiş Ştatları hökuməti "Poni-ekspres" adlanan poçt sistemi yaratmışdı. Sistem 1860-cı ildə fəaliyyətə başlamışdı və Missuri ştatında Sent-Cozefdən ölkənin Sakit okean sahillərində olan ərazini əhatə edirdi.

Daşıma üçün külli miqdarda at saxlayırdılar. Çapar hər atı 10-15 mil dördnala çapmalı idi, sonra o, təzə ata minirdi ki, növbəti poçt stansiyasına çata bilsin. Hər çapar üç belə mərhələni başa vurmali olurdu. Sonra o, poçt çantasını növbəti çapara

verirdi. Bu çaparlar çox dözümlü və cəsur insanlar olurdu. Onlar nə pis hava şəraitindən, nə üstlərinə hücum çəkə bilən hindulardan qorxurdular. Çaparlar, əslində adi atlardan istifadə edirdilər – poçt sistemində qoyulan "Poni-ekspres" adı şərti idi.

Poçt xidməti necə yaranıb?

Bu gün biz məktublarımızın, bağlamalarımızın çatdırılmasına hökumətin qayğısını adi bir şey sayırıq. Lakin bu xidmətin yaradılması barədə ideya həyata keçənədək neçə illər keçib, poçt xidməti çox ləng inkişaf edib. Qədim zamanlarda İran və Roma hökmdarları məlumatların ötürülməsi üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirirdilər. Lakin bu tədbirlərin hamısı yalnız dövlətin, dövlət idarələrinin mənafeyinə xidmət edirdi. Orta əsrlərdə tacir gildiyaları, assosiasiyaları və bəzi universitetlər öz fəaliyyətlərinin təmini üçün kiçik çapar xidmətləri qururdular. Yalnız XVI əsrdə dövlətlər özlərinə daimi poçt xidmətləri yaratmağa başladılar. Bu ehtiyac üç əsas səbəbdən doğurdu: birinci – şübhəli yazışmaları izləmək, ikinci - dövlət üçün əlavə gəlir mənbəyi yaratmaq, üçüncü - əhaliyə xidmət göstərmək.

İngiltərədə dövlət poçt xidməti kral VIII Henrix zamanı yarandı. Zaman keçdikcə, bu xidmət inkişaf etməyə başladı. 1609-cu ildə hökumətin tabeliyində olan çaparlardan savayı, kimsə məktub daşıya bilməzdi.

Lakin 1680-ci ildə bir londonlu tacir özünün şəxsi poçt xidmətini yaratdı və təzə qurum dövlət xidmətindən fərqli olaraq, yalnız şəhər daxilində deyil, həm də yaxın kəndlərə məktub çatdırırdı. Xidməti genişləndirmək ideyası uğurla nəticələndi və dövlət bu təcrübədən bütün ölkədə yararlanmaq qərarına gəldi.

Poçt xidmətinin bu strukturunu 1801-ci ilədək mövcud oldu. İngiltərənin bütün poçt sistemi isə 1840-cı ildə dəyişdi. Poçt markaları dövrüyyəyə buraxıldı və poçtun daşınması üzrə ölkə daxilində vahid tarif müəyyənləşdi. Həmin vaxtdan etibarən məktubun çatdırılmasında qiymət yalnız çəkidən asılı oldu. Böyük Britaniya poçtunun nümunəsindən, sonralar bütün ölkələr bəhrələndi.

Tacqoyma daşı nə deməkdir?

Vestminster abbatlığında İngiltərə kraliçasının tacqoyma mərasimində onun taxtı iri bir daşın üzərində olurdu ki, bu daşa da "Tacqoyma daşı" deyirdilər. 1286-cı ilədək bu daş Skoun abbatlığında idi. Orada Şotlandiya krallarının tacqoyması olurdu. Tacqoyma mərasimində bu daşın müstəsna rolu vardı. Kral bu "tale daşının" üzərində dayanır, yepiskop isə onun başına tac qoyurdu.

Yaxşı, bəs 1286-cı il hansı cəhətləri ilə əlamətdar idi? Həmin il kral III Aleksandr dünyasını dəyişdi. Kral atdan yıxılaraq ölmüşdü. Kral ailəsinin bütün qalan üzvləri isə anlarını ondan əvvəl tapşırıbmışdılar. Sağ qalan yalnız onun nəvəsi, Norveçdə anadan olan Marqaret idi. Yaranan vəziyyətdə kralın iki uzaq qohumu – ingilis Con Baliol və Robert Brüs Şotlandiya taxt-tacı uğrunda mübarizəyə başladılar. Bu zaman İngiltərədə kral I Eduard idi.

Məsələnin belə həllinə hamı razılıq verdi.

Təəssüf ki, iki aydan sonra Şotlandiyaya gedərkən kiçik Marqaret dünyasını dəyişdi. Eduard Şotlandiya üzərində hakimiyyətə iddialı olsa da, Con Baliola kral olmağa icazə verildilər. Bu səbəbdən Eduardın qoşunları Şotlandiyaya girdi. I Eduard Şotlandiya ordusunu asanlıqla darmadağın etdi, ölkəni birləşdirdi və onun vassal krallığı adını üstündən götürdü. Bu münasibətlə "tale daşı" Londona aparılaraq, Vestminster abbatlığında qoyuldu. Həmin daş bu gün də orada qalır.

Məlum olduğu kimi, Robert Brüs axırda Şotlandiya kralı oldu və bütün ömrü boyu İngiltərəyə qarşı döyüşdü. Amma bu, artıq tamam başqa əhvalatın mövzudur...

Əl vermək adəti necə yaranıb?

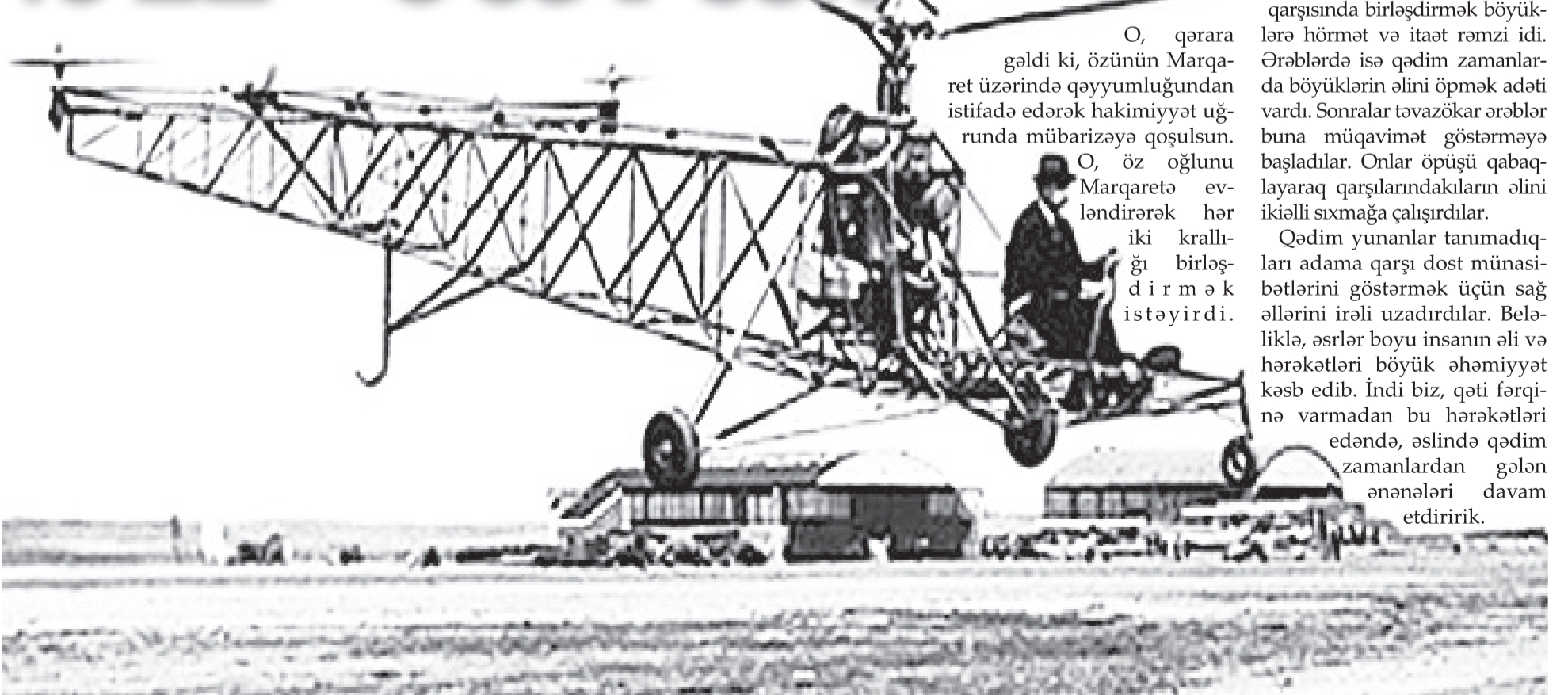
Bu gün görüşərkən, yaxud xudahafizləşərkən əl vermək çox adi, təbii bir jest sayılır. Amma indi bizim düşünmədən etdiyimiz hərəkətlərin bir çoxu qədim zamanlarda rəmzi mənalara daşırıb. Məsələn, ibtidai icmalarda yaşayan insanlar üçün əl, hakimiyyət və güc rəmzi idi. Ondan düşmənlərlə döyüşdə, ov zamanı istifadə edir, silah düzəldərkən bəhrələndirilirdi. O zamanda ki, bu hərəkət əldə silah olmadığını, yaxud vuruşmaq niyyətinin yoxluğunu ifadə etməyə başladı, başqa birisi-nə tərəf uzanmış əl dinc niyyətlərin göstəricisi və rəmzinə çevrildi.

Bəllidir ki, əl hərəkətləri qədim dnlərdə də mühüm əhəmiyyət daşıyırdı. Yunanlar öz tanrılarına əllərini qaldıraraq dua edirdilər.

Bir zamanlar əlləri sinənin qarşısında birləşdirmək böyük-lərə hörmət və itaət rəmzi idi. Ərəblərdə isə qədim zamanlarda böyüklərin əlini öpmək adəti vardı. Sonralar təvazökar ərəblər buna müqavimət göstərməyə başladılar. Onlar öpüşü qabaqlayaraq qarşılarındakıların əlini ikiəlli sıxmağa çalışırdılar.

Qədim yunanlar tanınmadıqları adama qarşı dost münasibətlərini göstərmək üçün sağ əllərini irəli uzadırdılar. Beləliklə, əsrlər boyu insanın əli və hərəkətləri böyük əhəmiyyət kəsb edib. İndi biz, qəti fərqi-nə varmadan bu hərəkətləri edəndə, əslində qədim zamanlardan gələn ənənələri davam etdiririk.

bir cavab

Aydın

N 32(91) 17.09.2016

Bricit Cons haqqında 4-cü kitab oktyabrda işıq üzü görəcək

Britaniyalı yazıçı Helen Fildinqin Bricit Cons haqqında dördüncü kitabı bu ilin oktyabr ayında çıxacaq. "Balaca Bricit Cons" kitabı Rene Zellvegerin bu əsər əsasında çəkdiyi üçüncü filminin premyerasından 1 ay sonra işıq üzü görəcək.

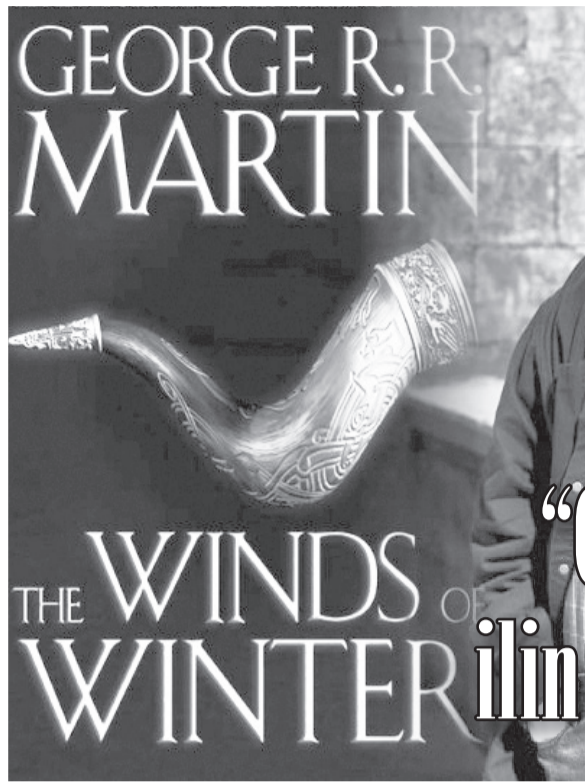
Yeni romanın süjet xətti ikinci kitabda baş verənlərin ardınca üçüncü kitabla qədər, daha doğrusu, ikinci və üçüncü kitab arasında cərəyan edəcək. Qeyd edək ki, bu romanın yazılma ideyası 1995-ci ildə Fildinqin "The Independent" qəzetinə yazdığı köşədən yaranıb. 2001-ci ildə rejissor Şeron Maquayrın yazıçının əsəri əsasında çəkdiyi "Bricit Consun gündəliyi" romantik komediyası böyük uğur və gəlir gətirib. 26 milyon dollara başa gələn film, nə az, nə çox, düz 282 milyon dollar qazanıb.

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo – "Pedro Paramo", Matilda Urrutia – "Pablo Nerudayla yaşanan ömür", "Latın Amerikasına romanı", "Xilas yolunun yolçuları", "Bəşəri poeziya", Ernest Heminqvey – "Qadınlar", Akutaqava Rünoske – "Tanrıların istehzası", Jasmina Mixayloviç – "Xəzər dənizinin sahillərində", "Serbcə-Azərbaycanca lüğət", "Sözün Aydını", Oljas Süleymenov – "Az-Ya", "Candles (101 verses)" (şeir antologiyası), "Çexovdan Markesə qədər", "Modianonun seçilmiş əsərləri", "Boliviya gündəliyi", "Bizim həyatımız - bir şəhər damlası" "7 pyes", Nəci Məhfuz - "Bildirçin və payız") kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitabevim.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

"Qış küləyi" 2017-ci ilin martında gələcək

Mətbuatda yazıçı Corc Martinin "Buz və alov haqqında nəğmə" adlı kitabından daha bir cildin çap ediləcəyi barədə xəbər yayılıb. "Qış küləyi" kitabının 2017-ci ilin mart ayının 9-da işıq üzü görəcəyi bildirilir.

Həmin kitab "Taxt-tac oyunu" serialının əsasını təşkil edən "Buz və alov haqqında nəğmə" kitabından altıncı saqadır. Xatırladaq ki, bundan əvvəlki "Əjdahalarla rəqs" əsəri 2011-ci ildə işıq üzü görmüşdü. Bu ilin avqust ayında jurnalistlərlə söhbətində Corc Martin "Qış küləyi" kitabının üzərində işlədiyini bildirmişdi.

Qeyd edək ki, Martinin kitabları əsasında çəkilmiş "Taxt-tac oyunu" serialı 67-ci "Emmi" mükafatının ABŞ-da keçən mövsümün ən yaxşı serialı nominasiyasında mükafata layiq görüldü. Ümumilikdə, "Taxt-tac oyunu" 21 nominasiya üzrə Emmi mükafatına layiq görüldü ki, bu da mükafatın tarixində rekord sayılır.

Məşhur britaniyalı yazıçı Coan Roulinqin Harri Potterin dünyəviliyindən bəhs edən daha 3 kitabı çapdan çıxıb. "Hoqvartsın hakimiyyəti, siyasəti, həmçinin, şuluc və kabus haqqında nağıl" kitabı sirlə dünyanın qaranlıq "kökləri"ndən bəhs edir. Kitab professor Dolores Ambricə, həmçinin, Horatsiya Sliznortun gənc Volan-de-Mortla münasibətlərinə həsr edilib. Bundan əlavə, kitabda Cadu və Dəhşət Nazirliyinin Azkaban həbsxanasında rast gəlinən mənzərələr təsvir edilir. "Hoqvartsın qəhrəmanlıq, sınaqlar və təhlükəli əyləncələri haqqında nağıllar" kitabında isə Hoqvartsın müəllimlərindən, xüsusən, Minerva Makqonqal və Rimus Lyupindən bəhs edilir.

"Hoqvarts: Natamam və etibarsız bələdçi" adlı kitab isə ovsunçuluq və sehrbazlıq məktəbi haqqındadır. Kitabda Hoqvartsın kabus tarixçələri danışılır.

Bundan başqa, Coan Roulinq Harri Potter haqqında çəkilmiş "Fantastik varlıqlar və onların yaşayış məskənləri" adlı filmə ilk ssenarinin müəllifi olacaq. Filmin premyerası 2016-cı ilin noyabr ayı üçün nəzərdə tutulub. Bu filmdəki hadisələr potterlərin başına gələn hadisələrdən təxminən 70 il əvvəl baş verir. Ssenarinin baş qəhrəmanı Nyut Skamander zooloqdur və elmə məlum olmayan canlı varlıqların öyrənilməsi ilə məşğuldur. Ona bu araşdırma da kömək göstərmələri üçün Skamander ABŞ-da cadugərlərin gizli cəmiyyətinin üzvləri ilə görüşür.

Əsgər İvan Çonkin haqqında trilogiyanın müəllifi, yazıçı Vladimir Voynoviç rus mədəniyyət işçilərinin "rəhbərliyi rəzəlsalma" xüsusiyyətlərindən danışır. Müsahibə verən və maraqlı şərhləri ilə yadda qalan Voynoviç bir sıra məsələlərə toxunub.

Yazıçı rusların "ən çox mütaliə edən xalq"dan aqressiv istehlakçıya çevrilməsini və mədəniyyət xadimlərinin hakimiyyətə yaxınlığını "vərdiş genləri" ilə əlaqələndirir: "Ona görə aqressiya yaranıb ki, Sovet adamı istehlakçı cəmiyyəti qurmuşdu. Ancaq indiki təbliğat insanları müharibə əhvali-ruhiyyəsinə kökləyir. Bilirsiniz ki, biz

Məşhur yazıçı rusların "vərdiş genləri"ndən danışdı

hamımız düşmənlərlənmişik, NATO bizim sərhədlərimizə qədər gəlib çıxıb". Voynoviç rus mədəniyyət xadimlərinin aktiv şəkildə hakimiyyətin tərəfində durduqlarına da şərh verib. Onun sözlərinə görə, bu da vərdişlə bağlıdır. Yazıçı deyir ki, insanların genində SSRİ-nin mirası olan "vərdiş geni" qalıb.

Hazırladı: NARINGÜL

Roulinqin daha 3 kitabı çapdan çıxdı

